

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

מצת טבל

- קנ"ו -

נמסר בשבת חוה"מ פסח ה'תש"ע

נכתב בידי הרב יוסף בן ארזה שליט"א

בשבת פרשת שלח יחל השיעור בשעה 5:30 אחה"צ אי"ה ויהיה בענין: 'נסכים' [מנחה ב- 5:05
ואחרי השיעור].

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לכתובת:
timnal@zahav.co.il

מצת טבל (עשה דוחה לא תעשה)

שבדמאי שגזרו להיותו כודאי טבל - הרי שיש גם הטעם דבל תאכל. וכבר נודעה חקירת האתו"ד והאחרונים בגדר איסור דמאי, אם הוא איסור חדש או שעשאוהו כודאי].

ב והקשה השאגת-אריה (צו), מדוע לא יצא במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, אדרבה נימא יבוא עשה דקום אכול מצה וידחה ל"ת דבל תאכל טבל. [ויש לבאר שעל הירושלמי דמצה גזולה לא קשיא ליה, שכבר ייסד הגרשש"ק (בנדרים א) שאין שייכת דחיית עשה ל"ת גבי ממון חברו, דדחייה שייכת בתוך מערכת מצוות ועבירות של האדם עצמו, אבל אין בכח מצוה של אדם לפגוע ברשות אחרת, כגון ליקח דבר של חברו ולהפר תורת המשפט. ומהאי טעמא הסביר (בפירוש דברי הנמו"י בנדרים טז) שאין בכח עשה לדחות נדרי-איסור, מפני שאיסור קונמות הוא 'איסור חפצא' ועניינו שקדושת החפץ לא תתחלל [בניגוד לשאר איסורי אכילה שענינם למנוע התגאלות הגברא] ועל כן אין בכח עשה דגברא לפגוע באיסור החפץ. והארנו במק"א].

וכתב השאג"א שיש לפרש הטעם שאין העשה דוחה הלאו דטבל, מפני שיש בו מיתה בידי שמים. וחדש לפי"ז לדינא - דלא כסתומת דברי הרמב"ם - שטבל הטבול למעשר שני ועני לבדם שאין בו חיוב מיתה [להרמב"ם הל' מאכ"א י, כ], אכן ידחה עשה דמצה ללאו דטבל כשאין לו מצה אחרת. וביאר לפי"ז שעל כן הוזקקה הברייתא לטעם דבל תאכל חמץ שהרי הברייתא מיירי במפורש גם על טבל שנטלה ממנו תרומה גדולה אלא שלא נתקן כל צרכו, למעשר שני או למעשר עני בלבד, ועל זה אכן ליכא לטעמא דמצהב"ע, דאדרבה המצוה תדחה את העבירה. עכ"ד. אכן שיטת הרמב"ם צריכה ישוב מקושיית הארי החי, דסתומת דבריו משמע שאין יוצא במצת טבל גם כשאין לו שום מצה אחרת - ומדוע לא ידחה עשה דמצה את הלאו דאכילת טבל.

ובספר אור שמח (חמץ ומצה ו, ז) יצא לדון בדבר החדש, שאין אומרים עשה דוחה ל"ת אלא באיסורי גברא אבל לא נאמר שמצות הגברא דוחה איסור חפצא [איסור חפצא' שבכאן היינו כל שחלות שם האיסור בחפץ כגון מאכלות אסורים - ולא היינו 'איסור חפצא' דלעיל], כי אדרבה היאך יתרצה בדבר האסור. [ודבריו מתאימים ליסוד האחרונים (חמדת שלמה ושערי ישר) שפסול 'מצוה הבאה בעבירה' חשיב כפסול בחפצא דמצוה, כדדרשינן גזול דומיא דפיסח שחל בו שם פסול, ולא רק שאין הגברא יוצא במצוה כשקיומה נעשה בעבירה - הלכך יש מקום בסברא דלא תועיל כאן דחיית ל"ת כי סו"ס נשאר החפצא בפסולו].

אבל כתב שהעומד כנגדו הוא הירושלמי (חלה ב, א - מובא בר"ש שם ובתוס' בקדושין לח.) שמקשה למה לא אכלו ישראל מצה בליל פסח כשנכנסו לארץ מן החדש, יבא עשה וידחה ל"ת. [ותירצו מפני שאין העשה כתוב בצד הלאו. או מפני שנצטוו על העשה בזמן אחר מהלאו, או דעשה דקודם הדיבור לא דוחה לאו דלאחר הדיבור. ער"ש ותוס']. הרי רואים שעשה דוחה איסור חפצא. וחדש האו"ש שלהירושלמי

א פסק הרמב"ם ז"ל (חמץ ומצה ו, ז) אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו כגון שאכל טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזולה. זה הכלל כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בו ידי חובתו וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בו ידי חובתו. ומשנה ערוכה היא בפרק שני דפסחים (לה.). והנה בגמרא שם מבואר הטעם, משום 'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות' - מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ ולא משום דבר אחר שאין עליו איסור חמץ, וכרבי שמעון דאין איסור חל על איסור בכל גוונא. ולפי"ז הדין נותן שלחכמים דאיסור חל על איסור בכלל דברים המותרים, יצא ידי חובה במצת טבל, שהרי איסור חמץ כולל גם חתיכות שאינן טבל והרי איסורו משום בל תאכל חמץ. ואכן כן כתב הרמב"ן בחדושו שם שלפי סוגית הגמרא דינא דמתניתין דלא כהלכתא דהא קיי"ל כחכמים. וכך נקט במלחמות בפ"ק (ז). ולפי"ז יש לשאול על הרמב"ם שפסק כחכמים (שגגות ו, ד ועוד) דאיסור חל על איסור בכלל ואעפ"כ פסק שאין יוצאים במצת טבל.

אך התירוץ מבואר בחדושי הרמב"ן שם שהביא מהרי"ף (וכל הגאונים - כ"כ בחדושי הר"ן) שהביא המשנה להלכה, ומוכח שסובר שהדין אמת אף לחכמים, ועל כרחק לומר שמטעם אחר הוא - משום מצוה הבאה בעבירה. ושאל הרמב"ן א"כ למה הצריכו בגמרא טעם אחר שאינו כהלכתא. והביא בשם התוס' (כ"ה בתורשב"א ותור"פ שם) שאין פסול משום מצהב"ע אלא בקרבן או בלולב וכיו"ב שיש בהם ריצוי, משא"כ בשאר מצוות. ודחה זאת מחמת דברי הירושלמי (שבת פרק האורג) שמצה גזולה פסולה משום מצהב"ע. ופירש הרמב"ן שפסול זה דמצהב"ע אינו אלא מדרבנן, ואילו הגמרא פירשה הטעם מדאורייתא. [וכבר נחלקו בדבר התוס' (בסוכה ט ושם ל. יעו"ש במהרש"א) אם פסול דמצהב"ע דאורייתא או דרבנן]. ומכל מקום ודאי כך היא שיטת הרמב"ם - כהרי"ף והגאונים, דמצת טבל פסולה מטעם מצוה הבאה בעבירה. וכן משמע ממה שנקט הרמב"ם בתוך דבריו 'מצה גזולה', והוא דינא דהירושלמי שהביא הרמב"ן דאין יוצאים בגזולה מטעם מצהב"ע. וכן ממה שהשוה הרמב"ם לברכת המזון על דבר האסור [שכך פירש המשנה בפ"ו דברכות, כמוש"כ בספ"א מהל' ברכות], והתם טעמא משום העבירה, כדאמרינן (בב"ק צד ועוד) אין זה מברך אלא מנאץ.

ואמנם בחדושי רבנו דוד תלמיד הרמב"ן הביא שתי הוכחות שמצת טבל אין יוצאים בה משום מצהב"ע. אחת, ממה שמבואר בגמרא שאף טבל הטבול מדרבנן אין יוצאים בו, והרי התם ליכא לטעמא ד'אין איסורו משום בל תאכל חמץ' דודאי איסור חמץ חל על טבל דרבנן כולו עלמא, אלא על כרחק מטעם מצוה הבאה בעבירה. שנית, במשנה להלן (לט.) מפורש שאין יוצאים במרור של טבל, והרי שם ליכא לטעמא דהקישא לחמץ, ועל כרחק משום מצהב"ע".

ומדוקר"ק לפי"ז לשון הזהב של רש"י, שבמשנה (לה.) כתב רק הטעם המבואר בגמרא, מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ, ואילו גבי טבל דרבנן (לה:) ולגבי מרור (לט.) לא הביא הך טעמא אלא רק משום מצוה הבאה בעבירה, דהתם על כרחק זהו הטעם היחיד וכמוש"כ רבנו דוד. [ולעיל מינה (לה רע"ב) גבי דמאי הזכיר שני הטעמים. ועמהרש"א

ב שיעור ע, ג. וע"ע שיעורים פד, ב, קכג.

ג ע' באורך בשיעור קלא.

א ובחדושי הר"ן דחה ראייה זו ד"ל הטעם משום דאתקש מצה למרור. וכ"מ לכאן' בתוס' שם קיד: ד"ה אכלן.

אינה ראויה לשבעה מפאת איסור חדש והיאך יצא בה. ובקה"י (ח"א כב) תירץ די"ל דהעשה ידחה גם את האיסור דכל שבעה ממצה זו. כלומר, כיון שלולא שייפקע ממצה זו האיסור כל שבעה הלא יימנע קיום העשה, דהא אינה ראויה לשבעה, וא"כ הרי אנו זקוקים להפקעת האיסור בעצם כדי לקיים העשה, על כן בהכרח גם זה ייכנס לכלל דחיית העשה. ונמצא לפי זה גדר חדש בעשה דוחה ל"ת, שלא רק שבכחו לדחות האיסור-שבפועל בשעת קיום העשה, אלא בכחו לדחות האיסור-בעצם, ומפני דחיה זו חשיבא ראויה לשבעה. [אמנם למעשה אין כאן דחיה כל השבעה, שהרי לא נדחה אלא אותו כזית שהוא בא לאכול כעת וכיון שאכלו שוב אין נידון של דחיה למעשה, אבל מ"מ יש כאן דחייה בדין של האיסור דכל-שבעה].

ומצינו סברא זו בשו"ת עונג יום טוב (א), שמקשה לשמואל דאמר (במנחות מא.) כלי קופסא חייבים בציצת, היאך שרי כלאים בציצת הלא אפשר לקיים שניהם, שהרי העשה מתקיימת אף בלא לבישה ואינו עובר על הלאו. ותירץ כיון שאילו לא נתיר לו ללבוש מחמת כלאים הוי בגד שאינו ראוי ללבישה ופטור מן הציצת, ונמצא שאינו מקיים המצוה אף בעודו מונח בקופסא, דאין זה כסותך אשר תכסה בה - הלכך על כרחנו לומר דהעשה דוחה הלאו. והגם שסו"ס כשבא ללבוש בפועל אין מה שידחה את האיסור כעת, שהרי המצוה מתקיימת גם כשאינו לבוש, ומה מתיר לו את הלבישה - מ"מ כיון דעכ"פ התר האיסור נצרך כדי לקיים המצוה, גם זה בכלל כח הדחייה, וכיון שהותר האיסור הרי ממילא גם הותרה הלבישה. הרי שמענו מזה גדר מחודש בעשה דוחה ל"ת כנ"ל, שלא רק שמעשה האיסור נדחה לצורך קיום המצוה באותו מעשה, אלא אף עצם האיסור גופא נדחה אם אנו זקוקים להפקיעו בשביל קיום המצוה. וה"נ גבי מצת חדש, בכח העשה לדחות את האיסור מכל שבעה הגם שאין אנו זקוקים למעשה האכילה דכל שבעה.

ואם כן יש לומר שבאופנים דלא סגי בדחיית הלאו-שבפועל אלא זקוקים לדחיית הלאו-שבפועל [כגון במצה דבעינן ראויה לשבעה ובציצת דבעינן כסות הראויה ללבישה], באופנים אלו תצדק סברת הב"י, דכל דאיכא גוונא שאפשר לקיים שניהם הרי שאין סתירה בעצם בין העשה ללאו הלכך לא מסתבר שיידחה עצם האיסור, שהואיל והדחיה נצרכת לאיסור עצמו, אין נדחה האיסור אלא אם אין אפשרות בעצם לקיים שניהם, אבל כל שיש אפשרות הרי עצם הלאו אינו סותר לעשה הלכך לא נדחה. ורק באופנים שאין צריכים לדחות את עיקר האיסור אלא שהעשה דוחה את מעשה האיסור שבפועל, בזה הוכיח שפיר השאג"א ממילה בצרעת דכל שבפועל אי אפשר לקיים שניהם דחינו. וכיון שכן הרי הדרינו לסברא קיימתא גבי מצה, שהואיל ובעלמא אפשר לקיים שניהם, מצות מצה בלא דחיית טבל, אין העשה דוחה ל"ת.

והירושלמי שהקשה דליתי עשה וידחה ל"ת ד'חדש' - התם הלא מיירי להדיא למאן דאמר שנאסרה עליהם כל התבואה שבעולם,

1 יש לדון (ע' קה"י קדושין לד) אם צריך ראויה לשבעה שלמים או אף אם בכל יום מהשבעה יש לה התר קרינן ביה 'נאכלת לשבעה'. וא"כ י"ל דהכא כיון שראויה לליל ראשון וכן ראויה מיום השני ואילך כשרה, אך שמא בעינן ימים דוקא דכתיב 'שבעת ימים', וכדאמרין בפסחים ד: ס"ד ימים כתיב ימים אין לילות לא וכו'. [וע' בחדושי הגר"ז בנגים (ח"ב מה, ב) שהאריך בסוגיות הש"ס במשמעות 'ימים' והעלה כלל דכל דבר שאינו נמשך כל הזמן אלא סגי במעשה אחד או בשעה אחת, משמע 'ימים' בדוקא, ואם הוא דבר הנמשך כל הזמן - אף לילות בכלל. וא"כ נמצא דממ"נ אין זו ראויה לשבעה, שאם נכשיר מצד שראויה בליל ט"ו וסגי בפעם אחת בכל יום משבעת הימים, א"כ בעינן 'ימים' דוקא].

אך יש מקום ליישב הכל באופן פשוט, דע' מנ"ח (יג), שצדד עפ"י השמטת ראשונים ואחרונים, דלא קיי"ל להלכה כרב יוסף דבעינן מצה הראויה לשבעה. ע"ש שנחק בטעם הדבר. וי"ל לאידך גיסא, דאמנם מקושת הירושלמי מוכח [מכח קושת הטעם-המלך] דפליג וסבר דיוצאים באינה ראויה לשבעה, אבל אנו קיי"ל כרב יוסף דלא מציינו בתלמוד דידן מי שיחלוק על עיקר סברתו, ושפיר פסק הרמב"ם דאין יוצא במצת טבל ושאר איסורים משום דא"ר לשבעה והדרינן לדינא דמצהב"ע.

איסור 'חדש' איסור גברא הוא מפני שהוא איסור זמני. ורצה לתלות בזה מחלוקת הבבלי והירושלמי [והאריך בזה במקור ברוך ח"ב מב].

ואולם פשטות הדברים ד'חדש' איסור חפצא הוא, ואם כן הרי מוכח בירושלמי שגם איסור חפצא נדחה ע"י העשה. והשתא לא רק שחזרה הקושיא על הרמב"ם מסברא, דיבוא עשה דמצה וידחה לאו דטבל, אלא גם קשה מהירושלמי (כמש"כ השאג"א) דעשה דמצה דוחה לאו דחדש, ומאי שנא טבל מחדש. ועוד הלא הרמב"ם כלל כל מצה אסורה, גם של חדש. [ותירץ הירושלמי לא קאי לדידן דנקטינן בכל מקום דאף בשאינו כתוב בצדו עשה דוחה ל"ת].

ג) ויש לדון בתירוץ קושיא זו בכמה מהלכים. הנה השאג"א רצה לצדד עפ"י כללא דריש לקיש (שבת קלג. ועוד) דכל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את ל"ת, ואף כאן לא ידחה מהאי טעמא. והגם שהרמב"ם סתם הדברים ומשמע שאף באופן שאין לו מצה של התר לא יצא במצת איסור, שמא נאמר שעכ"פ כיון שיש אופנים בהן עשה ול"ת שאפשר לקיים שניהם - אילו היתה לו מצה אחרת - הרי אף זה בכלל 'אתה יכול לקיים שניהם' ולא דחי, ורק בכגון יבום חייבי לאוין שלעולם אי אפשר לקיים שניהם, דוחה העשה ל"ת. וחזר ודחה השאג"א סברא זו מדאמרין גבי מילה בצרעת (שבת שם) שאם יש אחר שאינו מתכוין לקצוץ הבהרת, ימול הוא ולא אבי הבן, מדריש לקיש, שהרי אינו מתכוין לקציצת בהרת ולא עבר על הלאו [למאי דסבר אבי מעיקרא דדבר שאינו מתכוין מותר אפילו בפסיק רישיה], ורק אם אי אפשר באחר - ימול האב. הרי מבואר שאם אך בפועל אי אפשר לקיים שניהם - דחינו ל"ת הגם שיש אופנים שאפשר לקיים שניהם.

אכן סברא זו שצדד בתחילה השאג"א נקטה הבית-יוסף, גבי קושית הראשונים היאך מטילים חוטי פשתן לציצת בבגד צמר והלא אפשר לקיים שניהם, שיכול להטיל חוטי צמר. והרשב"א (ביבמות ד) תירץ דמיירי שאין לו חוטים אחרים. וכן הביא הב"י (באו"ח יא) תירץ זה מרבנו ירוחם, וכתב שאינו נראה לו שהרי אילו היו לו חוטים אחרים היה יכול לקיים שניהם, והשתא נמי לא ידחה. הרי שנקט כן כהנחה פשוטה שאף כשאי אפשר בפועל בלא דחייה חשיב 'אפשר לקיים שניהם'. אכן מהרשב"א ורבנו ירוחם רואים שלא נקטו כן. ומאידך יש לדון שמהתוס' והרמב"ן שלא תירצו כהרשב"א יתכן שסוברים כהב"י שאף באופן שאין לו חוטים אחרים לא ידחה [אם כי אין זו ראייה, די"ל דמשמע להו מסתמא דמלתא דמיירי בכל ענין, לא רק בשאין לו חוטים אחרים]. ומכל מקום קשה על הסוברים כן קושית השאג"א ממילה בצרעת דמשמע ד'אפשר' ו'לא אפשר' תלוי באפשרות שבפועל שבכל מצב ומצב לגופוהו. אך נראה שיש לקיים סברא זו לענין מצה עכ"פ, גם אם בעלמא אין לומר כן.

דהנה הקשה הטעם-המלך (חמץ ומצה ו; נדרים ג) על קושית הירושלמי הנ"ל דידחה עשה דמצה לאו דחדש, הלא בעינן מצה הנאכלת לשבעת הימים (כדאמרין בפסחים לח לרב יוסף), וא"כ מצה של איסור, נהי דעשה ידחה הלאו בלילה ראשון, סו"ס מצה זו

ד לפהתוס' בירושלמי דעשה דקודם הדיבור לא דחי, א"ש הכל, שמטעם זה לא דחי שום איסור. וכן לפר"ש שלא נצטוו על העשה בזמן אחד עם הלאו אלא בכניסתם לארץ, גם כן י"ל דנקטינן כן להלכה, וכמו שמבואר כן בר"ש שמישב תירוץ הירושלמי עם תלמודא דידן. אלא שבשאג"א דחה דברי הראשונים בעוצם פלפולו וכתב להוכיח דתלמודא דידן לא ס"ל כהירושלמי בזה.

ה י"ל בישוב שיטת אלו דס"ל דלא נתחדש עשה דוחה ל"ת אלא כשא"א לקיים שניהם בשום אופן, ואולם בההיא דשבת הלא מיירי בגוזה"כ ד'בשר' דמילה דוחה את הצרעת, וע"ז אמרו בגמרא שאם אפשר באחר ליעבד אחר כדו"ל, כלומר ואין סברא דקרא מיירי בהכי, אלא על כרחך לקיים קרא בדליכא אחר. אבל גבי עדל"ת בעלמא אדרבה, יש לקיים דין הדחיה רק באופן המצומצם, דא"א בשום ענין לקיים שניהם.

החדש והישן של הארץ ושל חו"ל, ושפיר פריך דלידחי העשה לל"ת כיון שאי אפשר לקיים שניהם כלל, משא"כ בכגון מצת טבל ושאר איסורים שאין הדחיה מוכרחת בכל אופן, שפיר קיימינן בסברא דלא דחי עשה לל"ת כיון שבמצה לא סגי בדחיה שבפועל אלא בעינן דחיות עצם האיסור, הלכך בעינן שלא יהא אפשר לקיים שניהם בשום אופן.

וביזו דאתינן לחילוק זה בין מצב שיש בו אפשרות קיום העשה בלא דחיות הלאו ובין מצב שא"א, שוב יש לתרץ באופן אחר, דהנה קושית השאג"א מדוע לא יצא משום מצהב"ע ולא אמרינן ניתי עשה וידחה ל"ת - כבר היתה לעולמים; בחדושי רבנו דוד (פסחים לה:); שיצאו לאור בדורנו מכת"י. ותירץ דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת אלא בכגון שבגד פשתן לפניו והוא שואל אם מחוייב להטיל בו ציצית, או יבמה שהיא מחייבי לאוין - על זה הזכירו חכמים דין עשה דוחה ל"ת, אבל כבא לקיים מצות מצה במצה של איסור לא. וכן הנשבע או הנודר שלא יאכל מצה, שטוב היה לו שלא להשבע ולידור והוא הביא עצמו לידי כן, נמצא עושה מצוה בעבירה. עד כאן דבריו בקיצור. ואין חילוקו ברור [שאינן נראית כוונתו למש"כ בסוף דבריו דהיכא דפשע לא דחי העשה לל"ת (כדברי התוס' בעירובין ק) - שהרי כתב לעיל מינה שגם אם אין לו מצה אחרת כך דינו].

ונראה שכוונתו לחלק בין מצוה ועבירה המתחסות לחפצא מסוים, שאז דוחה המצוה את העבירה, ובין מצוה כללית שבאופן מזדמן נפגשה עם עבירה בחפץ - שאינה דוחה, שלא מצינו עשה דוחה ל"ת אלא בכגון מילה בצרעת או כלאים בציצית או יבמה האסורה בלאו, שהואיל והמצוה נאמרה כלפי התינוק או הבגד הזה או כלפי יבום אשה זו, הרי יש לפנינו סתירה מהותית בין העשה לבין הלאו, בזה אמרה תורה שהעשה דוחה את הלאו, משא"כ במצוה כללית כגון אכילת מצה שהמצוה מוטלת על הגברא לאכול מצה כלשהי ולא דוקא מצה מסוימת זו, הלכך כשהחפץ אסור אין כאן סתירה מהותית בין העשה ללאו אלא סתירה מקרית. ושוב חזר ושאל אמאי הנשבע שלא לאכול מצה חלה השבועה גם על מצת מצוה ולא אמרינן ניתי עשה דמצה ונדחי ל"ת דלא יחל דברו, והרי בזה הן האיסור והן המצוה כוללים את כל המצות שבעולם ונמצא שהסתירה ביניהם היא מהותית, בדומה למצות חפץ ולאיסור חפץ - על זה תירץ שכיון שהאדם גרם לעצמו זאת בפשיעתו, אין אומרים עדל"ת'.

וא"כ מובנת סברת הרמב"ם דלא אמרינן במצת טבל וכד' עשה דוחה ל"ת - כיון שאין בזה סתירה מהותית בין העשה ללאו, דהעשה כללי והלאו בחפץ. ותו לא יקשה מהירושלמי - דהתם כשנכנסו לארץ היתה כל התבואה אסורה להם עד שיביאו העומר, והרי גם הלאו היה איסור כללי כמו המצוה, [וגם לא נגרם ע"י פשיעה], הלכך חשיב שהמצוה סותרת לאיסור באופן מהותי, ועל כן הקשו דידחה העשה לל"ת. משא"כ במצת טבל ושאר איסורים שבחפץ, אינם סותרים את המצוה במהות אלא על צד ההזדמן, שהרי המצוה כללית ולא על מצה מסוימת ואילו האיסור הוא כלפי חפץ מסוים הלכך לא נדחה הלאו מפני העשה.

ז היה מקום לומר דאין כאן טעם אחר אלא טעם אחד הוא ביסודו למצת טבל ולשבועה ונדר. וי"ל שאף בשבועה עיקר טעמא הוא מפני שאין סתירה מהותית שהרי היה יכול שלא לישבע, והוא מאורע שהאדם מביא על עצמו וחשיב סתירה מקרית. אך לפי"ז נראה דה"ה לחדש בזמן נתינת ישראל לארץ, נהי דלא היתה באותה שעה אפשרות אחרת, מ"מ חשיב מאורע מזדמן, ולא דמי לכלאים בציצית וכד' דמעיקרא המצוה נאמרה גם על האופן הזה. [ונראה שזו כוונת הבי"י (הג"ל בפנים) שהניח בפשיטות דכל דאפשר לקיים שניהם במק"א לא דחי - נראה שנקט שסברא זו ג"כ נכללת בכללא דר"ל, שלא נאמרה דחיה אלא כשהיא הכרחית מצד העשה והלאו עצמן, אבל כל עשה ול"ת שאפשר לקיים שניהם בשום גוונא בלא שישתרו זל", הרי גם אם נזדמן מקרה שא"א לקיים שניהם בפועל, הרי זו סתירה מקרית ולא בעיקר העשה והלאו. הלכך נהי דציצית צמר בבגד פשתן סתירה מהותית ודוחה, שהרי העשה קאי על כל הבגדים, אבל ציצית פשתן בבגד צמר אינה בכלל הדחיה מפני שהיא סתירה מזדמנת ולא מהותית].

ד) ויש לומר מהלך שלישי בישוב קושית השאג"א. הנה הקשה הג"ר יהונתן (מובא בקו"א לשאג"א צו, ועוד) על מה שהקשו בירושלמי מדוע ישראל בכניסתם לארץ לא אכלו מצה לביל ט"ו מן החדש דהא עשה דוחה ל"ת - והלא בימי אבלו של משה נשתכחו שלש מאות הלכות [ולמ"ד שלשת אלפים] והחזירם עתניאל בן קנז בפלפולו (תמורה טו טז), וביומא (פ). אמרו שנשתכחו השיעורים וב"ד של יעבץ [הוא עתניאל - כדאמרינן בתמורה שם] חזרו ויסודם, ואם כן הרי אי אפשר להם לאכול מן החדש כי שמא ירבו על השיעור הנצרך ונמצאו עוברים על הלאו בלא חיוב העשה. ובמנ"ח (בסוף מ' ו) הוסיף להקשות הלא אי אפשר לצמצם השיעור וכדי לצאת ידי חובתו חייב לאכול טפי פורתא והרי עובר בלאו. ואמנם על זה תירץ (במצוה קט) דבכל כי האי גוונא אין לחוש, דבהכי חייב רחמנא וכך היא המצוה, לעשות ככל מה שיוכל האדם לפי שיעור דעתו, וכדאמרינן (בבכורות יז:); גבי מדות כלי המקדש והמזבח שנתנה תורה, שאף שא"א לצמצם אין חוששים בדבר אלא עושים כפי הנראה לעין האדם שכך ניתנה המצוה להעשות. וע' קהלות יעקב (בכורות יח) שזהו בכלל מה ששנו בכלים (יז,ו), שהשיעורים ניתנו לפי דעתו של רואה. אך עדיין הקושיא הראשונה במקומה עומדת, כיון שנשתכחו השיעורים הרי אי אפשר להם לקיים המצוה מפני ספק איסורא'.

ובקהלות יעקב (קדושין לד) כתב לתרץ עפי"ד הזכר-יצחק (פ) שתירץ קושית המקנה היאך יכולים לצאת במצה של חדש והלא נתמעט מי שאין איסורו משום בל תאכל חמץ, והרי בשעת כניסתם לארץ איסור חמץ אינו כולל יותר מהחדש שהרי התבואה כולה נאסרה להם באותה שעה כאמור. ואמר הזכר"י ששני דינים נאמרו במצות מצה; עשה עצמי ד'בערב תאכלו מצות', ועוד דין בקרבן הפסח להאכל על המצה. וכן יסד הגר"ח [וכבר הארכנו בזה במקום אחר^ט וראינו הוכחות גדולות לכך מדברי הרמב"ם, וכ"מ במכלתא, ופירשנו בזה פשוטי המקראות בפרשת בא ובבהעלתך - קחנו משם]. וכל התנאים שבמצות מצה נאמרו רק במצות אכילה העצמית שלה אבל לא בדין המצה הבאה משום הפסח. [ובקה"י תירץ לפי"ז קושית הטעם-המלך, דלא בעינן מצה הראויה לשבעה אלא בדין העצמי של המצה, אבל לא במצה שמתנאי הפסח]. ואמר הגר"ח שגם שיעור כזית לא נצרך אלא במצוה העצמית, אבל עד כמה שהמצה באה כטפילה לאכילת הפסח, לא נאמר בה שיעור אכילה בעצמה. ואם כן הרי לא קשה קושית הג"ר יהונתן דנשתכחו השיעורים, כי אמנם כלפי שיעור כזית דמצה גופא לא היו יכולים לקיים בחדש משום ספק איסורא, אבל סו"ס מ"ט לא אכלו אכילה מועטת עכ"פ לקיים קרא ד'על מצות ומררים יאכלהו' האמור בקרבן פסח, דלזה סגי בפחות מכזית מצה'.

ח לפמש"כ חזו"א (או"ח לט) שבכלל לפי דעתו של רואה' שביד חכמי כל דור לקבוע לכל ישראל מה שנראה להם מן המדה הבינונית בזמניהם או למסור לכל אחד שיקבע הבינוני לפי דעתו, וכשלא קבעו חכמים שב ממילא הדבר לכל יחיד לפי דעתו של רואה - לפי"ז י"ל שגם במצב עמום הרשות נתונה לב"ד לקבוע לפי השערה ואומדן קרוב או למסור הדבר לכל יחיד לעשות כן, והיינו שיעורו - שהרי בין כך לעולם אין הדקדוק מוחלט, ומה לי ספק מצומצם או רחב. [וגם אם יבוא ב"ד שלאחריהם וייראה להם שהדבר טעות וצריך לקבוע אחרת - י"ל שלא נתבטלה ההוראה למפרע אלא מכאן ולהבא, שהרי השיעור נקבע כפי דעת הרואה שבכל דור. ע' בזה חזו"א כלים כג,י].

ט שיעור קוב.

י ולפי"ז מוכח מתירוץ הירושלמי דאף איסור חצי שיעור לא נדחה מקמי עשה דאורייתא. ולפי"ז הנשבע שיאכל חצי שיעור נבלה, הגם שלהרמב"ם (שבועות ה,ח) חלה שבועתו, מ"מ לא שרינן ליה לאכול, וכמוש"כ המאירי בשבועות כד. ודלא כמושעות הרב"ז (הל' שבועות שם) שמדינא יאכל אלא דלכתחילה יש לו לישאל על שבועתו. אך עיקר התירוץ צ"ב, דכיון דאיכא עליה איסור 'חדש', לעולם יחוייב שיאכל פחות ופחות ואין לדבר סוף. ואם נימא דמ"מ בעינן שיעור מסוים א"כ הדרה קושיא לדוכתה דנשתכחו השיעורים.

תאכלו מצות' ושפיר דוחה העשה לאו חדש מצד הקיום אף בדליכא חיוב.²

מעתה יש לדון באופן מחודש שאין לומר במצת טבל עשה דוחה ל"ת, שהואיל ואנו צריכים כאן את הדחיה של קיום המצוה אף דליכא חיוב [שהרי אי אפשר לצמצם ושמא אוכל יותר מכשיעור. ובפרט שאין יכול לשער כמה נשאר בין השיניים, ועל כרחו לאכול טפי], וגם אנו נצרכים ליסוד העוני"ט והקה"י הנ"ל שהעשה עוקר את האיסור בעצם ולא רק בפועל [דאל"ה אין כאן מצה הראויה לשבעה כמבואר לעיל]. אם כן צירוף שני הדברים הללו אי אפשר שיתקיימו יחדיו; דחיית עצם האיסור על ידי קיום המצוה בלא חיוב, וכדלהלן; -

דהנה ביסוד הדין דעשה דוחה ל"ת פירש הרמב"ן (יתרו כז), דמצות עשה יוצאת ממדת האהבה כי העושה מצות אדוניו אהוב לו, ומצות לא תעשה יוצאת ממדת היראה כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובמומו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכן אמרו דאית עשה ודחי לא תעשה. [וע' בגליון הש"ס לרעק"א (יבמות ז) שהקשה מדברי הגמרא שאף של"ת חמור מעשה מ"מ אתי עשה ודחי לה. אך כבר תירץ בספר דברי אמת שאמנם עבירת ל"ת חמורה מעבירת עשה,

עוד תירץ בקה"י (שם) בהקדם שני יסודות; האחד, דברי הנצי"ב (בהעמק שאלה נג ובכ"מ), שמצוות שפרטיהן ומנינן אינם מסוימים בעצם המצוה [לאפוקי ארבע ציציות, ארבעה בתי התפלין, ארבעת מינים וכד' - שהמוסיף עבר בבל תוסיף], אפשר להרחיב את שיעורם, שלא נאמרו השיעורים אלא לענין החיוב ההכרחי אבל המרבה על השיעור הרי יש במעשה כולו קיום מצוה, גם במה שנוסף על השיעור הנצרך. כגון קריאת שמע, אעפ"י שיצא מדאורייתא בפסוק ראשון או בפרשה ראשונה, מ"מ כשקורא גם הפרשיות האחרות מקיים גם בהם המצוה ד'ודברת בס', וכן כשנוטל לולב בסוכות במשך זמן ממושך, הגם דמדאגביה נפק ביה מ"מ איכא קיום בכל משך הלקיחה, וכן באוכל יותר מכזית מצה בליל פסח. והארנו במק"א.³ [ואין זה ענין למש"כ החזקוני והגר"א שיש מצוה באכילת מצה כל שבעה, דאנן עסקינן במצות החובה דלילה ראשונה, שאם אוכל יותר מכזית מקיים מצוה-חיובית זו בכל אכילתו].

והיסוד השני, שקיום העשה הוא הדוחה את הלא-תעשה, לא ביטול העשה דוחה. (וכן האריכו בקובץ הערות יד ובדברי יחזקאל כח). כלומר לא כדי שלא תיבטל המצוה אנו דוחים את הלאו [שאם לא יעשה נמצא בטל מעשיית חובתו], אלא רצון התורה בקיום המצוה הוא שמדחהו [גם אם בהעדר קיומה לא ביטל חובתו]. והוכיחו האחרונים מהא דעשה דיבום דוחה מדינא לא-תעשה דחייבי לאוין הגם שאפשר בחליצה בלא דחייה, והרי החליצה מותרת, ואם יחלוץ לא ביטל את חיובו ואמאי דחי - אלא משום שקיום המצוה דוחה, וכיון שאם יחלוץ לא קיים מצות היבום, שפיר דוחה קיום מצות היבום את הלאו.

ועוד יש להוכיח (ע' קובץ שעורים קדושין לב) מדברי המיוחס לראב"ד (בתו"כ ריש ויקרא) שכלאים בציצת הותר אף לנשים, הגם שאין מוטל עליהן העשה בחיוב, והיינו משום ששיטת הראב"ד שנשים העושות מצות עשה שהזמן גרמה מקיימות מצוה מן התורה [וכן היא שיטת הרמב"ן (בקדושין לא) וסיעתו. ובוה ביארו (ע' קוב"ש שם) שיטת ר"ת שנשים רשאות לברך על מ"ע שהז"ג, וכמנהג בני אשכנז. אך בספר הישר (תשו' סח) מבואר טעם אחר - לעשות להן נחת רוח (כדרך שאמרו בחגיגה טז: לענין סמיכה בנשים). ונראה מדבריו שאין בדבר קיום מצוה אלא שהתירו להן לברך, דאזיל לשיטתו שברכה שא"צ אינה אלא מדרבנן והם התירו כדי לעשות נח"ר לנשים]. הרי מוכח בראב"ד שאף במקום שאין חיוב כלל אלא רשות כגון נשים בציצית [אבל באנשים חובה גמורה איכא. ואמנם ליכא חיוב ללבוש הבגד אבל אם לובשו הרי מחויב להטיל בו ציצית. משא"כ בנשים דליכא חיובא כל עיקר], אם אך יש בדבר קיום מצוה - דחי עשה לל"ת.⁴

וא"כ, בצירוף שני היסודות, שאפשר להרחיב את קיום המצוה ושקיום המצוה הוא הדוחה את הלאו, תירץ בקה"י קושיות הג"ר יהונתן והמנ"ח, דלא אכפת לן אם יאכל יותר מהשיעור המחויב כיון שהאכילה כולה יש בה קיום המצוה, ואם כי אינו חייב לאכול אלא כזית, אבל כשאוכל יותר מכזית הלא מקיים בכל אכילתו חובתו בערב

יא שיעור צג,ב-ג. ע"ש.

יב הנה בראב"ד מוכח שאף בקיום שאין בה כל חיוב - דוחה. וזה לא מוכח מיבום וחליצה, הנתם מ"מ ביטול מצות יבום איכא, וחליצה במקום יבום לאו מצוה, רק שיש לו דרך להיפטר מחיובו, אבל במקום שאין מוטל עליו כל חיוב לא שמענו. ודעת התוס' בכ"מ שלא הותרו נשים בסמיכה בכל כחן אלא באקופי, ודלא כהראב"ד. ואף הראב"ד עצמו פסק (בהל' ציצית ג,ט) דכלאים בציצית אסור בנשים. וא"כ אף אם נימא דנקטינן דנשים מברכות על מ"ע שהז"ג מפני שיש להן קיום מצוה (ע' בעה"מ ומאירי ר"ה לג ומאירי חגיגה טז), מ"מ דחיית לאו לא שמענו כי אם לפירוש אחד בראב"ד בתו"כ שלא נקטו הלהכה.

יג בקה"י (קדושין לד ברכות ז) נו"נ ביסוד זה של הנצי"ב, והעיר מדברי הירושלמי גופא שכזית שני במצה אינו דוחה לאו ד'חדש'. ואכן יש אומרים שאעפ"י שיש קיום מצוה, אך הואיל ואין זה חיוב אין בכחו לדחות הלאו (ע' קר"א מנחות ר"פ התכלת ובהעמ"ש שם). ומיבום לא קשיא דמ"מ ביטול מצות יבום איכא כנ"ל. ועוד פקפק בקה"י טובא בעיקר דברי הנצי"ב, עפ"י המבואר בפסחים (קטו.) שאין מקום לברך על המרור לאחר שאכל ממנו כזית. והנצי"ב הרגיש בזה וכתב שכיון שיכול להניח הדבר מלעשותו שכבר יצא י"ח, אין לו לומר 'וצוננו'. [ויתכן שמה שמבואר שם בתוס' שאם יברך על כזית שני הוי ברכה לבטלה, זהו רק אם כבר נתכוין בדעתו לסיים המצוה קודם]. ואמנם נראה לסייע לעיקר הסברא, מהמבואר שם בראשונים דלרב חסדא מברך על אכילת מרור בהתחלה הגם שאינו יוצא אלא באחרונה, ומשמע שכבר באכילתו הראשונה יש איזה קיום מצוה שאל"כ אין לברכתו על מה לחול. וחזינן שאפשר להפריד בין החיוב לקיום [וכאן הוא חידוש טפי, שיכול בדעתו לכוין לקיים מצוה הגם שאינו רוצה לצאת בה ידי חובתו עד שיאכל המרור על סדרו הראוי. ויש לסייע סברא זו מדברי הפנ"י סוכה מב].

ומ"מ נראה שאף אם ננקוט שמקיים מצוה דאורייתא בכל המשך אכילתו, האכילה שלאחר הכזית נחשבת 'רשות' לענין זה שאם יאכל מצוה עם המרור מבטלת המצה את המרור [אף למ"ד מצוות אין מבטלות זא"ז] - מפני שסו"ס אינו מחויב באכילה זו ואכילת רשות מיקרי. כן מבואר בראשונים בפסחים קטו. ואולם באכילה אחת ממש שמוסיף על הכזית, נראה שאינו נפרד מהמצוה ואין זו אכילת רשות - שהרי כשבא לעשותה הוא מחויב בדבר, ולא דמי לאכילה נפרדת לאחר הכזית.

ולפי חילוק זה יש ליישב קושית הקה"י הנ"ל, דאמנם כזית שני אמרין בירושלמי דאינו דוחה הגם שיש בו קיום מפני שהוא מעשה שאינו מחויב, אבל באכילה אחת ממש הואיל והמעשה מחויב דוחה הלאו גם אם אכל יותר מכשיעור.

אבל לענין הקיום, גדול העשה מל"ת¹¹]. ורב נסים גאון (בשבת קלג) הגדיר דין 'עשה דוחה ל"ת' שמצות העשה היא כתנאי והגבלה בעיקר הלאו, שלא הזהיר על לבישת הכלאים אלא חוץ למצות ציצית, אבל תערובת הפשתן עם הציצית שהיא מצוה אינה נכנסת באזהרה זו אלא מותר הוא, וכן בכל הלאוין - המצוה מגדירה ומגבילה את הלאו שאינו אמור באופן זה. וכתב שבכך תוסר השאלה הלא אזהרת הלאו קשה מציווי העשה ומדוע העשה דוחהו.

ולבשנעיין נראה שגדר דין הדחיה חלוק במהותו לסברת הרמב"ן ולרב נסים גאון, שלסברת הרמב"ן הדחיה היא משום עדיפות במעשה, שמעשה שיש בו עשה ולא, עדיפה עשייתו על פני הימנעותו. ואילו לגדר רב נסים גאון הדחיה היא בעצם הלאו, שבמקום עשה אין כאן עבירה. נמצא אם כן שגדר העונוי"ט והקה"י הנ"ל שבכח העשה לדחות את עצם הלאו [כדי שתיחשב מצוה הראויה לשבעה או בגד הראוי לכסות בו], זה מתאים רק עם סברת רנ"ג ולא עם טעם הרמב"ן דאבהה גדולה מיראה, כי טעם הרמב"ן שייך רק כלפי המעשה ולא כלפי התר הלאו גופא. ומאידך נראה שהיסוד שעשה קיומי דוחה ל"ת אף בלא חיוב [כגון כלאים בציצית לנשים] מיושב רק לטעם הרמב"ן שהעושה מאבהה גדול, שעל כן הדבר תלוי בקיום המצוה ולא דוקא בחיובה, אבל לרב נסים גאון י"ל שהואיל ואינו מחויב במצוה ורשאי להימנע ממנו, אין סברא לומר דהלאו לא נאמר על אופן זה, דלא שמענו אלא שבמקום חיוב לא נאמר הלאו אבל כשיכול לפטור עצמו מהעשה מהיכי תיתי לומר כן.

ואם כנים אנו, הרי אין מקום לדין דחיה באופן של הצטרפות שני הדברים יחדיו, לדחות את עצם האיסור במקום שאין חיוב אלא קיום, דטעם הרמב"ן לא מהני לדחיית עצם הלאו וטעם רנ"ג לא מהני בדליכא עשה חיובי¹². ומיושב אם כן הא דאין עשה דמצוה דוחה לאו דטבל ושאר איסורים, כי במצוה לא סגי בדחיה שבמעשה גרידא אלא צריך להתיר את עצם הלאו כדי שתהא 'מצוה הראויה לשבעה', ומאידך מצד חיוב העשה אי אפשר לדחות, שהרי מספק הוא אוכל יותר מכזית דליכא חיוב, ורק משום שיש קיום מצוה אף בתוספת, ומצד זה הרי אין אפשרות לדחות הלאו בעצם¹³.

יד וכן במש"ח דברים לדיב ביאר הדברים באר היטב, שודאי הממרה בעבירה חמור מהמתעצל ממצוה, ואולם כשעושה רצון המקום כגון במקום דחיה שהדין מורהו לעשות כן שאין כאן ענין מרי, הרי העושה מעשה מראה אהבה למצוה ואילו הנמנע הוא ירא, וגדולה מדת האהבה אצל השי"ת. ונתן טעם לפי"ו מדוע אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש. [ויתכן לפי זה שיש נפקותא כשהעשה בא כאיסור ולא על דרך החיוב, או כשהלאו על דרך החיוב ולא ע"ד השלילה. כן צדד הגר"א נבנצל שליט"א בישוּב הקושיא מדוע עשה ד'שורפת' בעיני הנדחה לא תדחה לאו דלא תעשון כן לה"א¹⁴]. ויל"ע במה שכתב בספר חרדים (בהקדמה למצוות, 1) ד'ע כי אין כל ענשי גיהנום כדאי אצל השכר המזומן על מצות עשה לעולם הבא, כי טוב לו לאדם לקבל כל ענשי גיהנום ובלבד שלא יפסיד שכרו לעולם הבא. והראיה העצומה - שאם לא היה עון ביטול מצות עשה חמור מן הדין עונש ל"ת, למה אתי עשה ודחי את לא תעשה'. ולפום ריהטא משמע מדבריו שאף כלפי עבירות עשה עדיף מלאו, וצ"ע מהסוגיא ביבמות דלאו חמור, וכן מהברייתא דארבעה חילוקי כפרה. וקשה לדחוק בדבריו כהמש"ח. אך שמא כוונתו כמש"כ באגרת התשובה להגר"ז (א) שאמנם מצד פגם הנפש בל"ת הפגם גדול יותר ולכן תשובתו קשה יותר אבל בביטול עשה נעדר האור, ולענין זה לא תועיל התשובה להיות כמאן דעביד. [ועמהרש"א סוף מכות דנוח לו שלא נברא כי מנין הלאוין מרובה מהעשין, ולפירוש חרדים אין מקום לדבריו. ומאידך בפיה"מ להרמב"ם שם נראה כהחרדים, ששכר מצוה אחת מביאו לחיי העולם הבא].

טו אילה"ק מדברי הראב"ד גופייהו שנשים מותרות בכלאים בציצית והלא התם איכא רק קיום בלא חיוב וגם בעינין לדחות האיסור-בעצם כדי שייחשב כסות הראויה - אך הא ליתא, דאף אם נדחה האיסור בפועל קרינן ביה 'אשר תכסה' [ורק לשמואל דכלי קופסא חייבין נצרכים אנו לדחיה בעצם].

טז ולפי"ו מוכח שבמצוה שאינה ראויה לשבעה לא רק דלא יצא בה ידי חובתו אלא אף קיום מצוה אין בזה, והאוכלה אינו מברך על המצוה - דאי נימא שמ"מ קיום איכא, הרי מה נפשך שרי, דעל הכוונה המצומצמת איכא דחיה בעצם בגלל החיוב, ועל התוספת מ"מ איכא דחיה בפועל בגלל הקיום הגם שא"ר לשבעה. וכן מוכח מדפסל רבי יהודה (בסוכה כג). סוכה שא"ר לשבעה, ומשמע דסוכה פסולה היא והאוכל בה כאוכל מחוץ לסוכה - הרי שאין בה מצוה.

ה) ויש להביא ראייה מסוגית הגמרא למהלך הראשון והשלישי דאמרן, דהנה מקשינן (בכתובות מ). על הא דתנן באונס ומפתה שאם אינה ראויה לבוא בישראל אינו רשאי לקיימה, ניתי עשה ונדחה ל"ת, ומשני רב זביד מנהרדעא היכא אמרינן עדל"ת כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיימה לעשה אבל הכא אי אמרה דלא בעינא מי איתיה לעשה כלל. ונאמרו בפירוש הגמרא כמה דרכים בראשונים. וברמב"ם נראה שהכוונה לטעמא דריש לקיש דאפשר לקיים שניהם הלכך לא דחי. והקשה הגר"א (קובץ הערות סי' יב וסי' יד) שתי קושיות: הלא גם אם תאמר לא בעינא סו"ס נראה דלא נתקיים העשה ד'ולו תהיה לאשה', וא"כ למה לא ידחה, והרי קיום העשה דוחה הלאו וכן"ל. ועוד תמה, סו"ס הלא כעת אומרת בעינא ובמצב זה א"א לקיים העשה בלא הלאו, ולמה לא ידחה. והרי הגדרת 'אפשר לקיים שניהם' תלויה במצב ההווה בפועל כמו שהוכיח השאג"א כדלעיל.

והנה בשערי ישר (א,כב) כתב לתרץ קושית התוס' (שם ד"ה ניתי) למאי דאמרינן בגמרא דלא דחי עשה לל"ת, מה צריך תנא דמתניתין למילף שאשה שאינה ראויה אינו רשאי לקיימה שנאמר 'ולו תהיה לאשה' - אשה הראויה לו. ופירש הגרש"ק שגדר המצוה הוא שמחויב האונס והמפתה לשאתה אבל ליכא מצות ביאה דוקא [והדבר שנוי במחלוקת הראשונים. ואכ"מ], על כן לולא הדרשה דבעינן אשה הראויה הלא יכול לשאתה בלא לעבור על הלאו שהרי אין חייב לבוא עליה, ורק דבעינן אשה הראויה לנישואין כדרך אישות, שתהא ראויה לביאה. וקושית הגמרא דניתי עשה ולידחי ל"ת ותהוי 'ראויה לביאה', כי אמנם אין צריך את הדחיה לקיום המצוה בפועל דהא ליכא מצות ביאה, אך כיון דצריך לקיום המצוה שתהא 'ראויה' לביאה נדחה בזה עיקר האיסור [והוא הוא יסוד העונוי"ט הנ"ל שבכח העשה לעקור את עצם האיסור, גם אם בפועל אין אנו זקוקים למעשה האיסור בשביל קיום המצוה]. נמצא אם כן שהדיון בגמרא מוסב על דחיית האיסור שבעצם ולא על הדחיה שבפועל. ואם כן הרי לפי דבריו זכינו לתרץ את שתי קושיות הגר"א; -

הקושיא הראשונה שגם כשאומרת לא בעינא מ"מ עשה-קיומי מיהא איכא ואמאי לא דוחה הלאו - הך מיתרצא עפ"י המהלך השלישי, דכל שאנו נצרכים לדחיה שבעצם, לא סגי לן בקיום-עשה לדחות אלא בעינן חיוב דוקא, וכיון דהכא לא סגי לן בדחיה שבפועל אלא בעינן שייעקר עצם האיסור כדי שתיחשב אשה הראויה לקיימה, הלכך לא סגי בקיום ושפיר אמרינן דאי אמרה לא בעינן ליכא לעשה כלל, כלומר ליכא לחיוב עשה.

והקושיא השנייה דסו"ס הלא אומרת בעינא, ל"ק לפי המהלך הראשון, שכלפי הדחיה שבעצם אנו זקוקים דלא אפשר לקיים שניהם בשום ענין, אבל כל שיש אופן שאפשר לקיים שניהם, הגם שבפועל במצב זה אי אפשר, לא נדחה עיקר הלאו. וזהו דקאמר הגמ' דכיון דאיכא גוונא שאפשר לקיים שניהם, כאשר אומרת לא בעינא שוב ליכא כאן דחיה שבעצם, דחשיב אפשר לקיים שניהם כלפי הך גדר-דחיה.